

บทที่ 1

บทนำ

การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ (SETTLEMENT) หมายถึง การสร้างที่อยู่อาศัยของมนุษย์ กระจุกอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นหมู่บ้าน และเป็นเมือง หรือที่เรียกว่า "ชุมชน (COMMUNITY)" นั้นเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และการตั้งถิ่นฐานมาช้านานเป็นเพียงสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวหรือการจัดการของมนุษย์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (PHYSICAL ENVIRONMENT) อย่างเดียว แต่ยังสัมพันธ์ไปถึงสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (CULTURAL ENVIRONMENT) ด้วย ซึ่งผลจากความสัมพันธ์ของการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งสองประเภท ทำให้การตั้งถิ่นฐานในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน (นาฬารักษ์ กิจรักษ์กุล 2528: 1) และมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีระดับความเจริญในแต่ละท้องถิ่นต่างกัน มีความสามารถในการสร้างสรรค์ต่างกัน ทั้งในสภาพแวดล้อมที่คล้ายคลึงกันและต่างกัน ต่อมาเมื่อมนุษย์มีการพัฒนาเพิ่มขึ้น รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการดำรงชีวิตของมนุษย์ก็เปลี่ยนแปลง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ก่อให้เกิดทั้งผลดีคือ บ้านเมืองหรือชุมชนนั้น ๆ มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม ขณะเดียวกันก็มีผลกระทบทางลบที่นำมาซึ่งปัญหามากมาย ทั้งนี้เพราะความเจริญที่เกิดขึ้นมาได้สอดคล้องกับลักษณะสภาพแวดล้อม และวิถีชีวิตที่แท้จริงของชุมชนนั้นเลย ดังนั้นเพื่อให้การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาประเทศตามแนวสังคมยุคใหม่ นำมาซึ่งความสุขและความเจริญแก่ส่วนรวมของชุมชนและของประเทศชาติ จึงควรมีการวางแผนและผังการพัฒนาชุมชนต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ เพื่อให้บรรลุความวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการวางแผนวางผัง เมืองหรือชุมชนที่ดีทั้งปัจจุบันและอนาคต

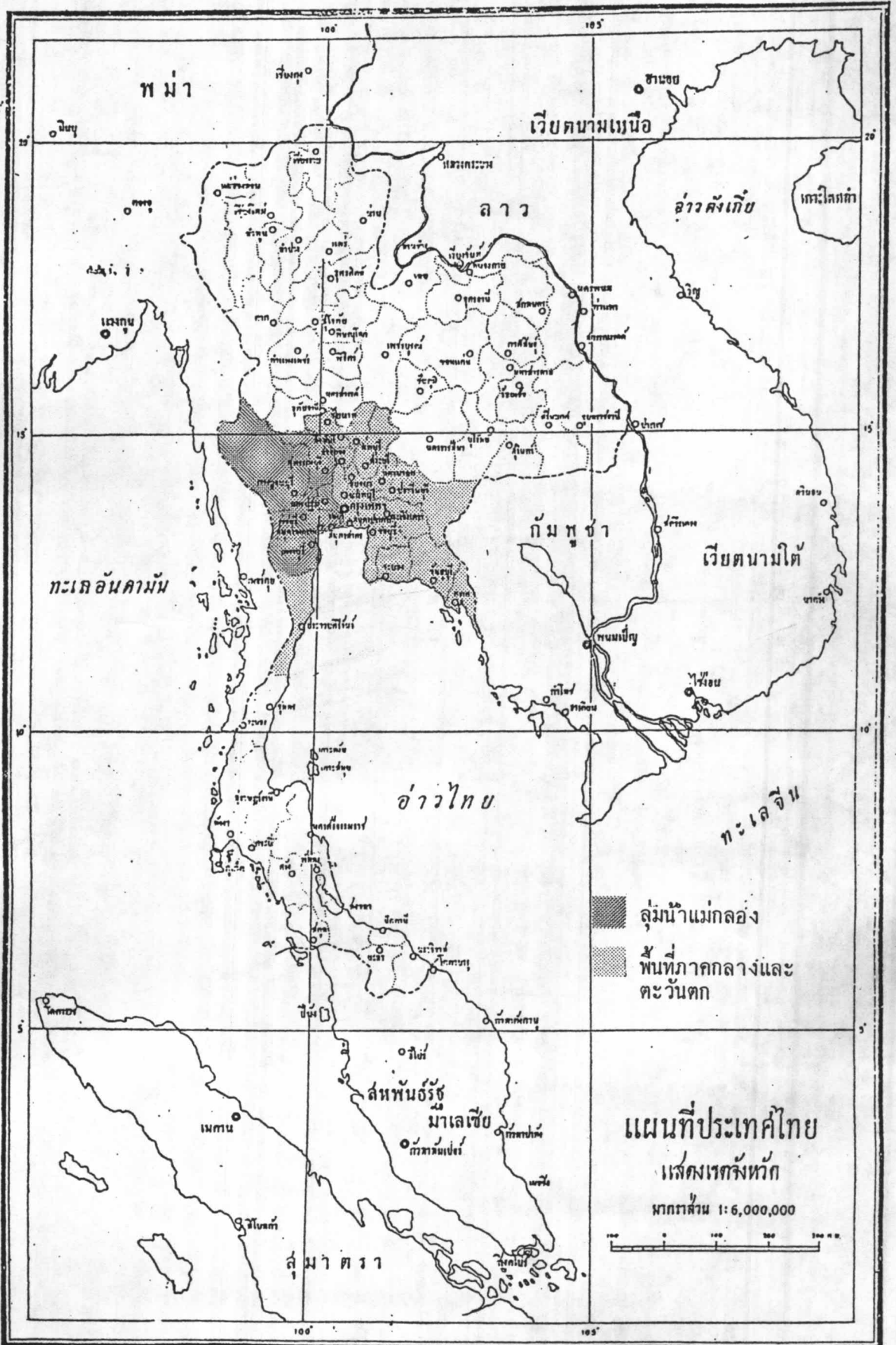
ปัจจุบันประเทศไทยมีการพัฒนาประเทศ โดยเน้นความเจริญตามแนวความคิดแบบตะวันตกหรือแบบสมัยใหม่ (WESTERNISATION OR MODERNISATION) ทำให้รูปแบบของชุมชนและวิถีชีวิตของประชาชนในประเทศเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงระบบโครงสร้างการผลิตของประเทศจากที่เคยพึ่งพาสภาพเกษตรกรรมอย่างมากในอดีต มาเป็นการพึ่งพาสภาพอุตสาหกรรมมากขึ้นตามลำดับ โดยผลผลิตภาคเกษตรกรรมมีสัดส่วนลดลงคิดเป็นร้อยละ 22 ในปี 2529 ในขณะที่การผลิตภาคอุตสาหกรรมมีการขยายตัวอยู่ในเกณฑ์ที่สูงมากคือเฉลี่ยร้อยละ 10 ต่อปี ทำให้สัดส่วนในผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้สินค้า

อุตสาหกรรมยังเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการส่งออกแทนสินค้าเกษตรมากขึ้นโดยลำดับ โดยเฉพาะในช่วงปลายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 ปี 2529 และมีแนวโน้มเด่นชัดในปี 2530 ทำให้มีผู้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจ และศักยภาพในการพัฒนาประเทศสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NEWLY INDUSTRIALIZED COUNTRY OR NIC) (วารวิทย์ วัฒนกุลจรัส 2531: 39) แต่จากสภาพความเป็นจริงภาคเกษตรกรรมมีความสำคัญ ถือเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดของประเทศไทย และประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศก็มีการประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม จึงมีการเสนอแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวของอุตสาหกรรมเกษตรใหม่ (NEWLY AGRO-INDUSTRIALIZED COUNTRY OR NAIC) คือพัฒนาควบคู่กันไประหว่างเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม (วารวิทย์ วัฒนกุลจรัส 2531: 50) ทั้งนี้เพื่อทำการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการพัฒนาสอดคล้อง และเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของสังคมไทยที่เป็นอยู่ และเมื่อพูดถึงเกษตรกรรมในประเทศไทยก็เป็นที่ทราบโดยทั่วไปว่า ภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยเป็นแหล่งผลิตเกษตรที่สำคัญของประเทศ โดยเฉพาะบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน หรือแม่น้ำแม่กลอง ก็ตาม

1.1 ความเป็นมาของโครงการ

บริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง เป็นพื้นที่หนึ่งซึ่งครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ตั้งอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครและมีพื้นที่บางส่วนอยู่ในเขตอิทธิพลของกรุงเทพมหานคร (นครปฐม และสมุทรสาคร เป็นเมืองบริวาร) พื้นที่ส่วนใหญ่ทางด้านตะวันออกเป็นที่ราบลุ่มน้ำเหมาะแก่การเกษตรกรรม การใช้ที่ดินในอดีตถึง พ.ศ. 2517 เป็นการใช้ที่ดินเพื่อเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ โดยเน้นการเพาะปลูกเป็นสำคัญ ทั้งนาข้าว สวนพืชผักและผลไม้ โครงสร้างทางเศรษฐกิจโดยส่วนรวมของลุ่มน้ำแม่กลองในช่วงเวลานั้นขึ้นอยู่กับเกษตรกรรม หลังจากปี 2517 เป็นต้นมาจนถึงปี 2521 มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในบริเวณลุ่มน้ำแม่กลองอย่างมาก พื้นที่เกษตรกรรมลดลงในขณะที่การใช้ที่ดินในกิจกรรมอื่น ๆ (บริเวณที่เป็นเขตชุมชน อุตสาหกรรม การค้า เหมืองแร่ หุงหูก เลี้ยงสัตว์ ถนน เขื่อน แหล่งน้ำ นาเกลือ บ่อปลา บ่อกุ้ง ที่ลุ่ม และที่ว่างเปล่า) เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 336.42 (อุศนา จันทร์หอม 2527: 33) โดยมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้นในทุก ๆ จังหวัด บางชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงขยายตัวเด่นชัดมาก ในขณะที่บางชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างช้า ทำให้ชุมชนบางแห่งลดความสำคัญลงและโครงสร้างทางเศรษฐกิจมีการขยายตัวช้า และบางแห่งดูเหมือนจะหยุดนิ่ง โดยเฉพาะบริเวณชุมชนที่ยังคงมีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรม และมีความผูกพันกับแม่น้ำแม่กลองอย่างมาก เพราะมีการเข้าถึงของเส้นทางคมนาคมทางบกไม่มากนัก โดยชุมชน

แผนที่ 1.1 แสดงพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลอง

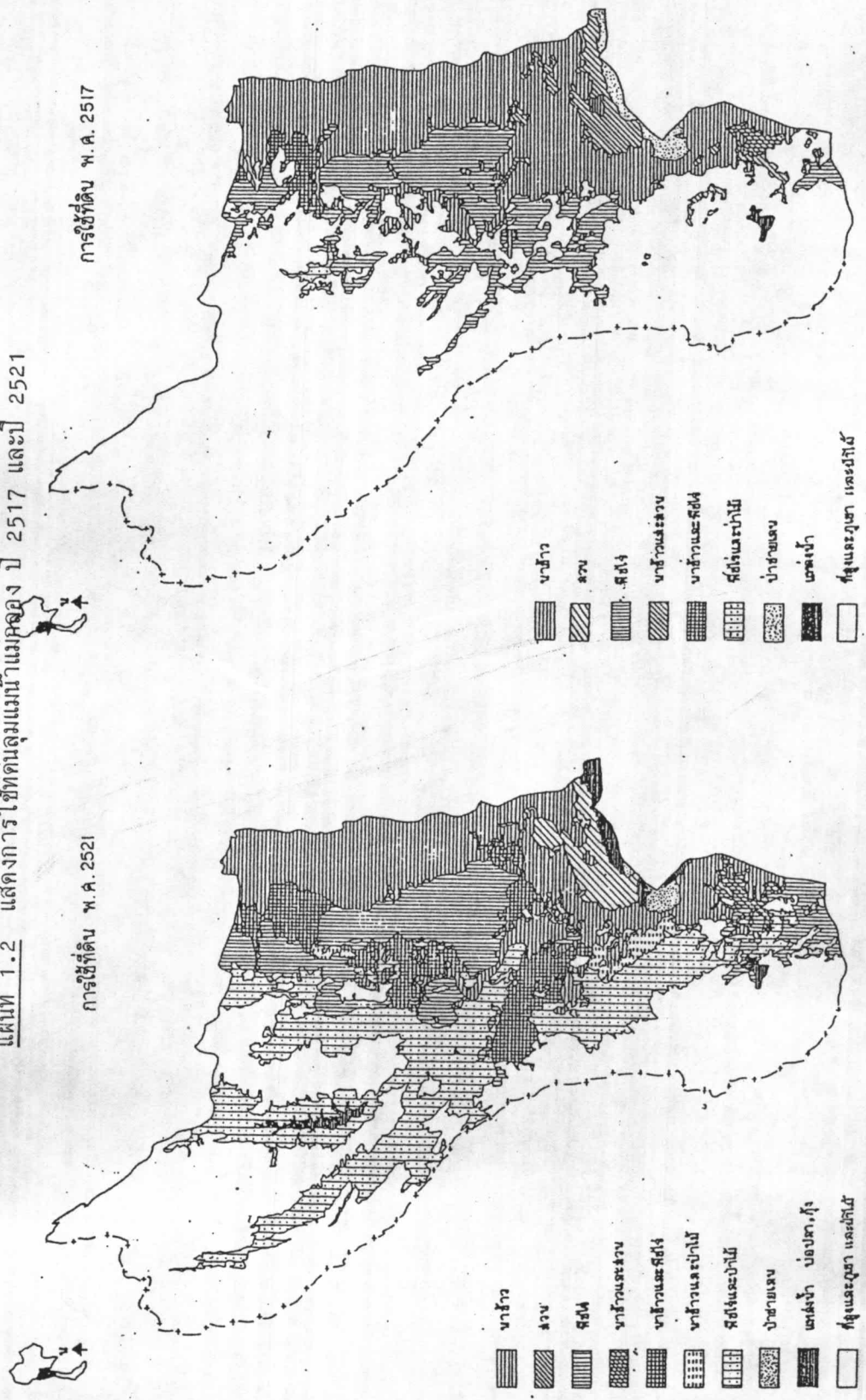
ตารางที่ 1.1 แสดงสัดส่วนและการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินที่ราบลุ่มน้ำแม่กลอง
พ.ศ. 2517 และ พ.ศ. 2521

หน่วย : ตารางกิโลเมตร

ประเภท การใช้ที่ดิน	พ.ศ. 2517		พ.ศ. 2521		การเปลี่ยนแปลง	
	พื้นที่	ร้อยละ	พื้นที่	ร้อยละ	พื้นที่	ร้อยละ
1. ที่นา	8,122.05	20.43	7,680.20	19.32	-441.85	-5.44
2. ที่ไร่	4,529.15	11.39	7,995.58	20.11	3,466.43	76.54
3. ไม้ผลไม้อื่น	1,244.58	3.13	1,124.81	2.83	-119.77	-9.62
4. ป่าไม้	24,634.30	61.98	17,622.66	44.33	-7,014.64	-22.47
5. พื้นที่อื่น ๆ	1,221.64	3.07	5,331.47	13.41	4,109.83	336.42
รวม	39,754.72	100.00	39,754.72	100.00	-	-

ที่มา : กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

แผนที่ 1.2 แสดงการใช้ที่ดินลุ่มแม่น้ำแม่กลอง ปี 2517 และปี 2521

ที่มา : กรมพัฒนาที่ดิน

แผนที่ 1.3 แสดงพื้นที่ชุมชนเกษตรที่มีความผูกพันกับแม่น้ำลำคลองในที่ราบลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง

ตั้งกล่าวอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลองตอนล่างใกล้อำเภอไทย (ที่ราบลุ่มน้ำแม่กลองอยู่ทาง
 ด้านตะวันออกของลุ่มน้ำแม่กลอง) ชุมชนที่มีลักษณะเด่นและมีความสัมพันธ์คือ เนื่องกันอันเป็นที่คือ
 คาเนินสะควาก บางคนที ยัมพวา และแม่กลอง (อ. เมืองสมุทรสงคราม) ในอดีตชุมชนทั้ง
 4 แห่งนี้มีพื้นที่เกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์มาก ทั้งส่วนที่เป็นนาและส่วนที่เป็นสวน ชุมชนนี้จึงได้
 ว่าเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีความเจริญทั้งทางด้านการผลิต และเป็นแหล่งพาณิชย์กรรมสินค้า
 เกษตรกรรมทางน้ำที่มีความสำคัญมาก นอกจากจะเป็นศูนย์กลางที่มีความสำคัญในพื้นที่ของตัวเอง
 และบริเวณรอบข้างแล้ว ยังมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงผูกพันกับกรุงรัตนโกสินทร์เป็นอย่างมาก เป็น
 ที่รู้จักกันดีของชาวไทยและชาวต่างประเทศในเรื่องของชุมชนน้ำและตลาดน้ำ (คณีย์ เขาทะรี
 2530: 16-21) อันเป็นรูปแบบและวิถีชีวิตคนไทยที่รุดคเด่น และมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวมาแต่
 ตั้งเดิม

ชุมชนแม่กลอง ยัมพวา บางคนที และคาเนินสะควากนี้เป็นชุมชนเดิมที่มีมาตั้งแต่
 สมัยอยุธยา มีความอุดมสมบูรณ์และความรุ่งเรืองทางด้านเศรษฐกิจดีมาก เป็นชุมชนที่มีการตั้ง
 ถิ่นฐานตามลักษณะของคนไทยสมัยก่อนที่ยึดแม่น้ำลำคลอง เพื่อการค้าเป็นชีวิตแบบสังคมเกษตร-
 กรรมซึ่งในนิราศเมืองเพชรของสุนทรภู่ (วนิดา สติทานนท์ 2520: 19) ได้บันทึกไว้ว่า

ถึงแม่กลองสองฝั่ง เขาคั่งบ้าน	ป่าสาราญเรือนเรืออุเหลื่อหลาย
บ้างย่างปลาซาเคียง เรียบเรียงราย	อุ้ว่นวาววังไขวกันหาพญ้อย
ชายสำเร็จเปิดไฟหึ่งเซพอก	กระเบนกระบอบปลาทุ้งบูทอย
ลูกค้ารับนับกันเป็นคันร้อย	ปลาเล็กน้อยชมงาภรรยาภรรยา
นางแม่ค้าปลาเค็มก็ เค็มสวย	กาไรรวมรวมประจบจนครบดูง
บางเหน็บห้องป้องคู่ยคู่ยคู่ย	ต่างมารุงรูปร่างสาอางตา

และในนิราศพระแท่นดงรังของเสนาบดีสุนทรภู่ (วนิดา สติทานนท์ 2520: 19) ก็
 ช่วยยืนยันให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของชาวบ้านชุมชนนี้ไว้ดังนี้

กับหึ่งหัวถั่วพุ่มนันทมนน	เจ้าของยกตั้งรายเรียงชายของ
.....	ถึงแม่กลองอุเกลื่อนบ้านเรือนเรียง
ทาบลาทุ้มเค็มไว้เค็มตุ้ม	อุควันกลุ้มกลืนฟุ้งเหม็นคุ้งขอลง
ที่เรือทาบลาทุ้งกระบุงหง	าส่างโง่งอสมานทุกบ้านเรือน
.....	.....
ทั้งสองหากหมากมะพร้าวมีเหย้าเรือน	.....

พญาสวนล้วนแต่ปลุกมีลูกคอก
ทั้งกล้วยอ้อยร้อยล้านสายมะเเ

มะม่วงออกช่อแดงแซมมาเเ
ล้วนคันไม้ค่างว ช้างคองคา

อดีตเมืองแม่กลอง (เมืองสมุทรสงคราม) มีบทบาทสำคัญที่เน้นด้านการบริหารการปกครองโดยเป็นเมืองหน้าด่านปากอ่าวริมทะเล สมัยอยุธยาในฐานะเป็นเมืองจัตวาหรือหัวเมืองชั้นานที่อยู่บนเขตราชธานี สมัยรัตนโกสินทร์เป็นเมืองในมณฑลราชบุรี (พจนานุกรม 2520: 69,74) เป็นชุมชนศูนย์กลางที่จะผ่านไปสู่วันตกและทางใต้สู่กับเมืองสมุทรสาคร ดังเช่น การเดินทางของพ่อค้าฝรั่งเศส มร. เซเบเรต์ ระหว่างอยุธยาเพื่อไปยังตะนาวศรี ต้องผ่านเมืองท่าจีนและเมืองแม่กลอง และได้บันทึกว่าแม่กลองเป็นเมืองใหญ่กว่าเมืองท่าจีนที่มีกำแพง มีแต่ข้อมเล็ก ๆ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำหน้าเมืองเพียงข้อมเดียว (พจนานุกรม 2520 : 9) เป็นเมืองท่าริมทะเลในกลุ่มของ 3 สมุทรคือ สมุทรปราการ สมุทรสาคร และสมุทรสงคราม (ปราณีพร ทัศนาศูวรรณ 2520: 66) สภาพเศรษฐกิจเป็นเกษตรกรรมพืชสวน มีการคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก ส่วนอัมพวา หรือสวนนอก หรือแขวงบางช้างนั้นมีความรุ่งเรืองทางด้านการผลิต การค้าพืชสวนและผลิตภัณฑ์สินค้าเกษตรกรรมมาตั้งแต่สมัยอยุธยา มีหลักฐานเชื่อว่าในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง มีตลาดที่มีความสำคัญคือ ตลาดบางช้าง (ขนิษฐา ชูคินิจ 2520: 37) บทบาทของอัมพวาเด่นมากขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กลายเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์คือ เป็นเมืองราชินฤๅณ บางช้าง ถิ่นกำเนิดของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระมเหสีในรัชกาลที่ 1 เป็นที่ประสูติของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และเป็นที่ประสูติของสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี พระมเหสีในรัชกาลที่ 2 (ขนิษฐา ชูคินิจ 2520 : 39) ความโดดเด่นของอัมพวาในช่วงสมัยนี้ ก็ยังคงมีความเจริญรุ่งเรืองและความอุดมสมบูรณ์ทางด้านเกษตรกรรม และเป็นตลาดสินค้าทางเกษตรกรรม โดยมีการสัญจรและการคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก ดังกลอนสั้น ๆ ในนิราศพระแท่นดงรังของสามเณรกลั่น (ปราณีพร ทัศนาศูวรรณ 2520: 89) ตอนหนึ่งว่า

ที่คลองน้ำอัมพวาที่ค้าขาย
มีศาลาที่น้ำนาสารราย
ริมชลสวนล้วนมะพร้าวหนุสปลุก
กล้วยหากมูกสุกท่ามอร่ามเครือ
ริมวารีมี่แพขายแพรผ้า
เจ้าของแพแลดูทางหนุยา

เห็นเรือรายเรือเรียงเคียงขนาน
พวกชาวบ้านซื้อขายคอนท้ายเรือ
ทะเลสาบลูกลากกินน้ำกินเหลือ
พริกมะเขือหลายหลากหมากมะพร้าว
ทั้งขวานพร้าวพร้อมเครื่องกองเหลือองขาว
มีลูกสาวลิเป็นาทยกอนารบลิ้ง . . .

สำหรับบางคนก็นั้นเป็นอาเภอนี้งานจังหวัดสมุทรสงคราม ครั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2446 ถึง พ.ศ. 2447 (พลโท คำเนิร สนิทานนท์ 2520: 74) มีบทบาทสำคัญในการเป็นแหล่งผลิตสินค้าเกษตรกรรมขั้นปฐมภูมิ เป็นแหล่งผลิตพริกและผลไม้ที่มีชื่อเสียงมาก เช่น ลิ้นจี่ ส้มแก้ว องุ่น มะพร้าวน้ำตาล เป็นผลไม้เศรษฐกิจ ลักษณะชุมชนมีความเป็นชนบทค่อนข้างมาก มีตลาดน้ำที่แสดงให้เห็นภาพชีวิตประจำวันของชาวสวน (ราไพพรรณ แก้วสุริยะ 2520: 49) บางคนที่ไม่คิดค้นในด้านการค้าอย่างเช่นตลาดน้ำดำเนินสะดวกและตลาดน้ำอัมพวา การสัญจรทางน้ำในอดีตมีความสำคัญมาก ส่วนที่ดำเนินสะดวกก็เป็นชุมชนเกษตรกรรมที่หาสวนเช่นเดียวกับที่อัมพวาและบางคนที่มีศูนย์กลางที่สำคัญคือ ตลาดน้ำคลองดำเนินสะดวก ซึ่งเป็นบริเวณที่มีการค้าขายสินค้าทั้งทางด้านเกษตรกรรมและสินค้าในชีวิตประจำวัน สามารถติดต่อกับกรุงเทพฯ ได้สะดวก โดยเชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำแม่กลองในจังหวัดสมุทรสงครามและแม่น้ำท่าจีนในจังหวัดสมุทรสาครแล้วไปเชื่อมต่อกับคลองภาษีเจริญทางฝั่งตะวันตกของกรุงเทพฯ (วรรณศิลป์ ธีรพันธ์ 2423: 22) ตามประวัติศาสตร์คลองดำเนินสะดวกขุดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมีพระราชดำริให้ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อกับกรุงเทพฯ และอาเภออื่น ๆ เพราะท้องที่น้ำใช้ทางเกวียนเพื่อการสัญจรมาค้าขายไม่สะดวกเท่ากับทางน้ำ เนื่องจากสมัยนั้นการคมนาคมทางน้ำสะดวกที่สุด เมื่อขุดคลองเสร็จจึงมีการใช้เรือในการเดินทางมาเป็นส่วนใหญ่ คลองนี้เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่ช่วยให้ประชาชนใน 3 จังหวัดคือ ราชบุรี สมุทรสงคราม และสมุทรสาคร เดินทางมาหาสินค้าได้สะดวก (สุพล สนิท 2529: 34) ดังนั้นดำเนินสะดวกจึงเป็นศูนย์กลางตลาดน้ำที่สำคัญมาก และมีความสำคัญมากเป็นพิเศษ อาเภอดำเนินสะดวกในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านสินค้าพืชผลทางเกษตร และมีความเป็นอยู่แบบสังคมอาเภอนชนบท ดังที่ปรากฏในจดหมายเหตุทรงอาเภอภาพพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ (สุพล สนิท 2520: 35) เล่าเรื่องเสด็จประพาสต้นรัชกาลที่ 5 ว่า

ครั้งรุ่งเช้าวันที่ 16 ออกเรือล่วงหน้ามาคอยเสด็จอยู่ที่ปากคลองดำเนินสะดวก . . . . .
 หอบ่ายสัก 3 โมง ก็มาถึงหลัก 6 หยุดกระบวนประทับแรมที่วัดเชตทิพยาการาม เวลาบ่าย
 ทรงเรือเล็กพายไปประพาสทุ่ง คือ ไร่ที่น้ำท่วม เจ้าของไร่เก็บเอาหอมกระเทียมขึ้นฝั่ง
 คามนอกชานบ้านเรือนตลอดจนบนหลังคา . . . . .ไปถึงบ้านแห่งหนึ่ง เจ้าของ เป็นผู้หญิงกำลัง
 ตากหอมกระเทียมพอเห็นเรือก็ร้อง เชื้อเชิญให้เวะที่บ้าน . . . . .

โดยภาพรวมในอดีตระบบชุมชนทั้ง 4 แห่ง มีความโดดเด่นต่างกัน มีความเป็น
 ศูนย์กลางเฉพาะตัว ที่ออกจะค้ำยกว่าการเป็นศูนย์กลางก็คือที่บางคนก็

ปัจจุบันเมื่อการคมนาคมขนส่งทางบก เข้าถึงชุมชนเหล่านี้ ก็มีการเปลี่ยนแปลงจากชุมชนนี้มาสู่ชุมชนบนมากขึ้น โดยเฉพาะที่เมืองแม่กลองมีการเปลี่ยนแปลงตัวเองอย่างมาก มีการใช้ที่ดินเพื่อกิจกรรมอื่น ๆ เพิ่มขึ้น ความเจริญและการขยายตัวของเมืองอยู่ตามแนวริมถนน เมืองมีลักษณะเป็นศูนย์กลางการค้า การบริการ และการบริหาร และมีการเติบโตของอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น การเพาะปลูกพืชสวนน้อยลง มีการใช้ที่ดินในการทำนาเกลือ นาทุ่ง บ่อปลา และอุตสาหกรรมเกษตรกรรมเพิ่มขึ้น การการใช้ที่ดินที่เมืองแม่กลองส่วนใหญ่ก็ยังเป็นเกษตรกรรม แต่มีการขยายตัวของพื้นที่เพื่อพักอาศัย การพาณิชย์กรรม และการอุตสาหกรรม รวมทั้งพื้นที่สาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ของจังหวัดสมุทรสงครามมากขึ้น (วรรณศิลป์ ธีรพันธุ์ 2523: 22) สำหรับการใช้ที่ดินในอัมพวาส่วนใหญ่เป็นส่วนน้ำขึ้นต้นโดยเฉพาะสวนมะพร้าว มีการทำนายน้อยลง แต่มีการทำนาทุ่งและกิจกรรมการค้าตามแนวถนนมากขึ้น แต่ส่วนใหญ่ภายในอัมพวายังมีการใช้ทางสัญจรและการคมนาคมขนส่ง ตลอดถึงการค้าสินค้าเกษตรกรรมทางน้ำ (กองวิจัย สำนักผังเมือง มหาคไทย 2531: 39) สภาพของตลาดน้ำคลองอัมพวาก็ยังมีอยู่หากแต่ว่าเป็นตลาดน้ำชายฝั่งพิศมัยเป็นหลัก บริเวณร้านค้าริมน้ำซึ่ง เมื่อก่อนเคยคึกคักกลับเงียบเหงา การคมนาคมทางบกมีความสำคัญเพื่อการขนส่งสินค้า และการเดินทางของคนเพื่อเชื่อมต่อไปยังอำเภอและจังหวัดอื่น ๆ ภายในภาค และติดต่อกับกรุงเทพมหานคร โดยภาพรวมการเปลี่ยนแปลงภายในอัมพวาเป็นไปอย่างช้า ๆ มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจช้ามาก ประชากรอพยพออกเนื่องจากประสบปัญหาที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรมมากขึ้น ประกอบกับเทศบาลตำบลอัมพวาถูกลดบทบาทความสำคัญและอิทธิพลในฐานะชุมชนศูนย์กลางลง (วรรณศิลป์ ธีรพันธุ์ 2523: 50) ทำให้อัมพวาขบเซาหลงทุกที ซึ่งเมื่อเทียบกับบางคนก็กลับมีการขยายตัวในด้านการผลิตเกษตรกรรมมากขึ้นเป็นลักษณะเกษตรกรรมแบบผสมผสาน มีทั้งการปลูกพืชสวนและทำบ่อปลาในไร่าร่วมกัน ทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจดีขึ้น ซึ่งเห็นได้จากการเปรียบเทียบรายได้เกษตรกรบางคนทีเมื่อปี 2529 เฉลี่ยต่อครัวเรือน 7,394 บาท ส่วนเกษตรกรอัมพวา มีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน 5,078 บาท (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร 2529: 54) ประกอบกับบางคนที่มีโรงงานอุตสาหกรรมผลิตผลจากมะพร้าวเพิ่มขึ้น ในขณะที่อัมพวาไม่มีเลย (กองวิจัย สำนักผังเมือง มหาคไทย 2531: 40) และในบางคนที่ยังมีการค้าเงินชีวิตและมีสภาพของสังคมแบบเดิมอยู่ค่อนข้างมาก ความสำคัญของแม่น้ำสาครลงก็ยังผูกคิอยู่ ถึงแม้ว่าจะมีถนนผ่านเข้าสู่ชุมชนก็ได้ทำให้วิถีชีวิตเกิดการเปลี่ยนแปลงลึกเท่าใด หากแต่ว่าเป็นการเพิ่มความสะดวกสบายในการติดต่อกับภายนอกได้ดีขึ้นเท่านั้น สำหรับค้าเงินสะตกนั้นก็ยังมีความสำคัญของสังคมเกษตรกรรมอยู่ ความสำคัญของแม่น้ำสาครลงก็ยังคงมีอยู่โดยทั่วไป ศูนย์กลางที่มีความเด่นชัดมากคือ ตลาดน้ำคลองคาเงินสะตก ซึ่งมีความคึกคักที่เกิดจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว เป็นเพียงฉากหนึ่งของการแสดงลักษณะชีวิตไทยแต่ดั้งเดิม มีได้สะท้อนให้เห็นถึงการค้าเงินชีวิตที่แท้จริงตามปกติ ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากการที่ผู้คนเข้าสู่ค้าเงินสะตกและได้รับอิทธิพล

ความเป็นเมือง (URBANISATION) จากการท่องเที่ยวมากขึ้น

จากสภาพการณ์ต่าง ๆ ของชุมชน จะเห็นได้ว่าระบบและรูปแบบชุมชนในพื้นที่ศึกษานี้มีความเปลี่ยนแปลงไปเล็กน้อยต่างกัน โดยมีสาเหตุใหญ่มาจากการพัฒนาบ้าน สาธารณูปโภค สาธารณูปการตามแนวความคิดสมัยใหม่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการพัฒนาโดยได้รับอิทธิพลจากภายนอก และกำลังขยายตัวเพิ่มมากขึ้นทุกที โดยเฉพาะจากแผนชาติ ฉบับที่ 5 และ ฉบับที่ 6 ที่กำหนดให้พัฒนา ภาคตะวันออก เป็นเขตส่งเสริมการเกษตรเร่งรัด อุตสาหกรรมการเกษตรและอุตสาหกรรมต่อเนื่องกับการเกษตร อุตสาหกรรมเกี่ยวกับเครื่องจักรกลทางการเกษตร ภาชนะบรรจุสินค้า และยานพาหนะเพื่อการขนส่ง (กองวิจัย สำนักผังเมือง มหาคไทย 2531: 4) ซึ่งจากนโยบายระดับชาติดังกล่าวนี้ก็เชื่อได้ว่าจะยังผลให้พื้นที่ภาคตะวันออกของประเทศไทย รวมทั้งพื้นที่ศึกษามีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเศรษฐกิจ สังคม และสภาพทางกายภาพในพื้นที่ชุมชนที่จะทำการศึกษาเพื่อสนองต่อแผนพัฒนาดังกล่าว

โดยสรุปเนื่องจากชุมชนในพื้นที่ที่จะทำการศึกษานี้ มีลักษณะของระบบชุมชน รูปแบบชุมชนและรูปแบบการราชที่ดิน ที่เป็นสังคมเกษตรกรรมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ และยังคงรักษาเอกลักษณ์ที่โดดเด่นเฉพาะตัวไว้ได้ค่อนข้างมาก และกำลังจะได้รับการเปลี่ยนแปลงตามแนวแผนพัฒนาชุดใหม่ที่ค่อนข้างจะเป็นสังคมอุตสาหกรรม แสดงให้เห็นว่าแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของชุมชนดังกล่าวคงจะไม่พ้นลักษณะของ "เกษตรกรรมยุคใหม่" อย่างแน่นอน ดังนั้นเพื่อให้การพัฒนาชุมชนดังกล่าวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เหมาะสมสอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมธรรมชาติและทำให้ประชาชนได้รับความสุขในสังคม จึงสมควรที่จะมีการวางแผนและผังในการพัฒนาชุมชนดังกล่าว เพื่อเป็นการแก้ปัญหาหรือสร้างความเจริญสำหรับปัจจุบัน และเพื่อเป็นการเตรียมการรองรับการเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

1.2 เป้าหมายของการศึกษา

เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ปัญหา และ เพื่อเสนอกลยุทธ์ในการวางแผนและผังที่เหมาะสมในการพัฒนาชุมชนและการจัดการการราชที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ ในชุมชนที่ราบลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง

1.3 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อทราบถึงลักษณะความเป็นมาของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานพื้นที่ศึกษา ทั้งงานส่วนที่เป็นภาพรวมคือ ระบบชุมชน และส่วนของภาพเฉพาะคือ รูปแบบชุมชนต่าง ๆ และสภาพการใช้ที่ดินประเภทต่าง ๆ
2. เพื่อทราบถึงสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ศึกษา
3. นำความรู้ ความเข้าใจ สภาพความเป็นมา และสภาพปัญหาจากข้อ 1 และข้อ 2 มาศึกษาและนำเสนอแนวทาง หรือรูปแบบที่เป็นไปได้ของการวางแผนผังชุมชนและการใช้ที่ดินในบริเวณพื้นที่ศึกษา ทั้งนี้เพื่อแก้ปัญหาที่เป็นอยู่รวมทั้งรับการเปลี่ยนแปลงที่จะมาถึง

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

พิจารณาตามลักษณะพื้นที่ การศึกษาแบ่งออกได้เป็น 2 ระดับคือ

1. การศึกษาระบบชุมชน ในอำเภอเมืองสมุทรสงคราม อัมพวา บางคนที และดำเนินสะดวก ศึกษาวิวัฒนาการของชุมชน และภาพรวมของรูปแบบชุมชนและการใช้ที่ดินในที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลองตอนล่างปัจจุบัน
2. การศึกษารูปแบบของชุมชนและการใช้ที่ดิน ในชุมชนหมู่บ้านเกษตรกรรมต่าง ๆ และชุมชนศูนย์กลางระดับต่าง ๆ ในพื้นที่ศึกษา

1.5 วิธีดำเนินการศึกษา

ศึกษารูปแบบของชุมชนและรูปแบบการใช้ที่ดินของชุมชนต่าง ๆ ทั้งชุมชนเกษตรกรรมและชุมชนเมือง ในอำเภอเมืองสมุทรสงคราม (แม่กลอง) อำเภออัมพวา อำเภอบางคนที และอำเภอดำเนินสะดวก และศึกษาชุมชนหมู่บ้านเกษตรกรรม เพื่อทราบถึงลักษณะความเป็นมาของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนในพื้นที่ศึกษา

1. ศึกษางานวิจัย ทฤษฎี และแนวความคิดพื้นฐาน ที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบของชุมชนและรูปแบบการใช้ที่ดิน
2. เก็บรวบรวมข้อมูลทางทุติยภูมิ จากเอกสารของหน่วยงานราชการและเอกชน ทั้งงานส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น ครอบคลุมการเก็บรวบรวมข้อมูลทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและประชากร ตลอดจนสารสนเทศภูมิศาสตร์ การศึกษาที่เกี่ยวข้องของแต่ละท้องถิ่น
3. ศึกษารูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนจากภาพถ่ายทางอากาศ และแผนผังการใช้ที่ดิน

ของกรมพัฒนาที่ดิน ตลอดจนแผนที่การใช้ที่ดินจากสำนักผังเมือง

4. ออกสำรวจสภาพพื้นที่ชุมชนและบริเวณโดยรอบ

5. ทำการสัมภาษณ์ (INTERVIEW) สังเกตการณ์ (OBSERVE) และการศึกษาเชิงประจักษ์ (EMPIRICAL STUDY)

เมื่อได้ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลในขั้นต้นแล้ว จึงนำมำทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยการประเมินผลข้อมูลตามวิธีการทางสถิติ ที่ความและนำเสนอข้อมูล

เสนอแผนการพัฒนาชุมชนในรูปแบบของโครงการ และแนวทางในการจัดการพัฒนา และเสนอผังทางกายภาพที่เน้นรูปแบบการใช้ที่ดิน และการวางผังสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ที่เหมาะสมสอดคล้องกับแผนการพัฒนา

1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงความเป็นมาของลักษณะ และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในบริเวณพื้นที่ศึกษา รูปแบบชุมชน รูปแบบการใช้ที่ดิน

2. ทราบถึงสภาพของปัญหาต่างๆ รวมทั้งแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหรือ อาจเกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา ว่าจะจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านกายภาพ

3. นำเสนอแนวทางและกลยุทธ์การวางแผนผัง เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาพื้นที่ ตลอดจน สภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของประชาชนในบริเวณพื้นที่ศึกษา

4. ความรู้ ความเข้าใจ รวมทั้งแนวทางต่างๆ อันจะเป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อไป

1.7 ภารกิจและความ

รูปแบบชุมชนและการใช้ที่ดิน (COMMUNITY PATTERN AND LANDUSE)

- รูปแบบชุมชน (COMMUNITY PATTERN) หมายถึงรูปลักษณะ (COMMUNITY FORM) และหน้าที่ใช้สอย (COMMUNITY FUNCTION) ของชุมชนในพื้นที่ศึกษา

- การใช้ที่ดิน (LANDUSE) หมายถึงการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อกิจกรรมต่างๆ ใน ลักษณะต่าง ๆ ของพื้นที่ศึกษา

ที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลองตอนล่าง

- จากการแบ่งเขตลักษณะภูมิประเทศของภาคตะวันออกเฉียงใต้ตามสภาพภูมิศาสตร์ บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลอง หมายถึง พื้นที่ที่อยู่ทางด้านตะวันออก เฉียงใต้ของจังหวัดกาญจนบุรี ครอบคลุมพื้นที่ในเขตอำเภอเมืองกาญจนบุรี อำเภอท่าม่วง และอำเภอท่ามะกา จังหวัด

กาญจนบุรี พื้นที่อำเภอบ้านโป่ง อำเภอโพธาราม อำเภอเมืองราชบุรี อำเภอบางแพ
 อำเภอวัดเพลง และอำเภอดำเนินสะดวก ในจังหวัดราชบุรี ตลอดจนอำเภอบางคนที่
 อำเภออัมพวา และอำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม (กองผังภาค สำนัก
 ผังเมือง 2530: 2-2)

- พื้นที่ศึกษา คือ ที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลองตอนล่าง ครอบคลุมพื้นที่เขตอำเภอเมือง
 สมุทรสงคราม (แม่กลอง) อำเภออัมพวา อำเภอบางคนที่ ในจังหวัดสมุทรสงคราม และ
 อำเภอดำเนินสะดวก ในจังหวัดราชบุรี ซึ่งทั้งหมดเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ
 แม่กลอง

1.8 แนวความคิดและข้อสมมุติฐาน

ลักษณะของชุมชนน้ำ (ESTUARINE SETTLEMENT) จะมีรูปแบบของชุมชนและ
 การใช้ที่ดิน ในลักษณะของสังคมเกษตรกรรม (AGRARIAN SOCIETY) เกิดเป็นวิถีชีวิตอันเป็น
 เอกลักษณะของไทยแต่เดิม และเมื่อต้องพบกับการเปลี่ยนแปลงสมัยใหม่ เพื่อตอบรับกับการพัฒนา
 ประเทศให้เข้าสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมเกษตรใหม่ (NEWLY AGRO-INDUSTRIALIZED
 COUNTRY) แล้วจะมีแนวทางในการพัฒนาที่เหมาะสมอย่างไร